

ФЕСТИВАЛЬ «ІСКОРКА БОЖА» У КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ ДОНЕЧЧИНИ

FESTIVAL «SPARKLE OF GOD» IN CULTURAL LIFE OF DONETSK

Аннотація: В статті здійснено короткий обзор-аналіз заходів Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божя», який з 2005 года проводиться в Донецькій області, і определена роль фестивалю в розвитку традицій православного музицирования в крає.

Анотація: У статті здійснено стислий огляд-аналіз заходів Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божя», що з 2005 року проводиться у Донецькій області, та визначено роль фестивалю у розвитку традицій православного музикування на теренах краю.

Summary: The article is a brief overview, an analysis of the Open Orthodox festival of children and youth art «Sparkle of God» which in 2005 held in the Donetsk region and the role of the festival in the Orthodox tradition of music in the territory of the province.

Донеччина є не лише унікальним етнічним, але й самобутнім конфесійним регіоном, де тісно переплелись найрізноманітніші світоглядні і релігійні системи. Вже на початку ХХ ст. на теренах краю мешкали православні, католики, баптисти, євангельські християни, лютерани, англікани, мусульмани, іудеї та представники багатьох інших конфесій. За часів Радянської влади релігійне життя краю, як і багатьох інших регіонів України, було практично припинене. Так, «результатом антирелігійної політики радянської держави стало те, що до початку 40-х рр. на території області не було жодного діючого православного храму» [8, с. 33], у той час, як найповніше на теренах Донецького краю було представлено саме православ'я.

Після 1991 року активність релігійних громад значно виросла і на сьогодні на Донеччині існує 49 релігійних напрямків. Пред-

ставники різних конфесій прагнуть закріпити свої позиції у галузі освіти і благодійництва. «Загалом слід визнати, що релігія стала відігравати переважно культуротворчу роль у житті сучасної людини» [7, с. 134].

У наш час українська православна церква за кількістю зареєстрованих релігійних організацій є найбільшою в області. Окрім функціонування більш, ніж 500 громад, на теренах краю представники православ'я видають дитячий журнал «Радость моя», журнал «Живой родник» і газету «Донбасс православный». Майже при кожній православній парафіяльній громаді діють недільні школи.

У благочиннях постійно проводяться огляди церковних хорів, які дозволяють виявити рівень підготовки їх учасників, а на рівні митрополії – фестивалі церковних хорів, які проводяться за співпраці з благодійним фондом «Наследие». Так, у лютому 2005 року пройшов фестиваль церковних хорових колективів «Отверзу уста моя». У 2006 році в Донецьку під патронатом благочинного Донецького округу протоієрея Петра Устименка пройшов співочий фестиваль «Хвалити ім'я Господне». Захід здійснено у співпраці з інформаційно-просвітницьким відділом Донецької єпархії у рамках проекту «Творчість, що прославляє Господа».

Представники православної церкви на Донеччині започаткували і концертну співпрацю з дитячими світськими хоровими колективами. В якості прикладу можна привести співтворчість зразкового хору Докучаєвської дитячої музичної школи, з однієї сторони, і намісника Святогорсько-

го монастиря отця Арсенія, з іншої сторони. Після виступу у травні 2000 року у Слав'яногорську на церемонії нагородження переможців конкурсу юних художників «Збудуємо храм любові» колектив було запрошено до концерту в Успенському соборі монастиря. З того часу дитячий хор постійно виступає з концертними програмами з творів О. Архангельського, П. Чеснокова та інших майстрів духовної музики у храмах Святогорського монастиря [4].

Одним з найцікавіших постійних заходів, що суттєво впливають на розвиток хорового виконавства у Донецькому краї, став Відкритий православний фестиваль дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа», що проходить з благословення Високопреосвященнішого Іларіона, Митрополита Донецького та Маріупольського, Священноархімандрита Свято-Успенської Святогірської Лаври у рамках постійно діючого на Донбасі фестивалю Слов'янської культури і писемності. Стислий огляд заходів «Іскорки Божої», здійснений у статті, ставить за мету визначення ролі фестивалю у розвитку традицій православного музикування на теренах Донецького краю. Слід зазначити, що, незважаючи на гучний резонанс, який отримав фестиваль у культурному житті краю та на шпальтах місцевої преси, культурологічного аналізу його заходів до цих пір ще не зроблено.

Концепцією Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» є підтримка і розкриття талантів дітей, відродження православних культурно-історичних цінностей, розвиток духовності сучасного суспільства, виховання у підростаючого покоління бажання та уміння творити добро. Ініціатором проведення фестивалю стало Єпархіальне управління Української Православної церкви, чий почин підтримали меценати з ЗАТ «Донецьксталь – металургійний завод», ВАТ «Вугільна компанія “Шахта Красноармійська – Західна № 1”», ЗАТ «Макіївкоксзавод» та благодійні фонди населених пунктів Донеччини («Милосердя» с. Никольського, «Надія» м. Красноармійськ, «Ясиновець» м. Макіївка, «Витязь» м. Горлівка і «Наследие» м. Донецьк).

Вперше фестиваль пройшов у травні – листопаді 2005 року. Учасниками Обласного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» стали солісти і колективи з Донецька, Макіївки, Авдіївки, Красноармійська, Горлівки. Професійну майстерність юних виконавців оцінювали співголови журі клірик Донецької єпархії Української Православної Церкви протоієрей Микола Каталников, заслужений працівник культури України Цимбал Олена Костянтинівна та члени журі заслужений працівник культури України Калініченко Майя Борисівна, заслужена артистка України Каменьянова Калерія Василівна, професор кафедри духових та ударних інструментів Донецької музичної академії імені С. С. Прокоф'єва Соколов Георгій Миколайович, заслужений працівник культури України Сунгуров Юрій Олександрович, етномузиколог, кандидат мистецтвознавства, доцент Гуманітарного інституту ДонНУ Тюрикова Олена Віталіївна.

Під час проведення фестивалю, протягом кількох місяців дитячі колективи виступали на багатьох концертних майданчиках Донеччини. Так, юні виконавці демонстрували своє мистецтво у Горлівці, Макіївці, Красноармійську. Лауреатами першого фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» стали 33 колективи, учасниками яких є більше 600 чоловік. Колективи і виконавці, визнані найкращими, взяли участь у гала-концерті у Палаці культури ВАТ «Вугільна компанія “Шахта Красноармійська – Західна № 1”» у м. Красноармійськ. Серед переможців опинилась Ламбрінова Ганна з Центру дитячої та юнацької творчості Ленінського району м. Донецьк, Башкіна Аліна, Христина і Тарас Присяжнюки з Палацу культури металургів Донецького металургійного заводу, Кузнецов Дмитро, Скорик Лариса з Донецького міського Палацу дитячої та юнацької творчості, ансамбль естрадного танцю «Шоколад», вокально-хореографічний ансамбль «Сувенір» Донецького обласного Палацу дитячої та юнацької творчості, ансамбль «Бравіс» культурно-історичного центру АТ «Норд», дитячий хор Донецької школи мистецтв № 1, зразковий дитячий музичний театр «Ку-

ТуШе» БК ЗАТ «Макіївкоксзавод», ансамбль народного танцю «Шахтарські вогники» Палацу дитячої та юнацької творчості м. Горлівка, зразковий ансамбль народного танцю «Подарунок» Палацу культури, техніки та спорту ВАТ «Авдіївський коксохімічний завод», дитячий зразковий хореографічний ансамбль «Отрадушка» Палацу культури ВАТ «Вугільна компанія “Шахта Красноармійська – Західна № 1”» та багато інших.

Щоб усвідомити спектр концертних і конкурсних заходів фестивалю «Іскорка Божа», відтворимо хронологію одного з них. Починаючи з другого фестивалю, в його концертах беруть участь не лише самодіяльні колективи світських навчальних закладів та Палаців культури Донеччини, але й вихованці православних недільних шкіл. Декілька благочинь Донецької області – Докучаївське, Волноваське, Артемівське, Мар'їнське, Красноармійське, Макіївське, Краматорське, Слав'янське та інші – провели у листопаді 2006 року свята «Іскорка Божа», до програм яких входили різноманітні духовні та благодійні заходи. Загалом, у 2006 році святкові концерти фестивалю «Іскорка Божа» пройшли в 11 благочиннях Горлівської і Донецької єпархій, а їх учасниками стали близько десяти тисяч дорослих і дітей.

У 2006 році Відкритий православний фестиваль дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2006 розпочав свою концертну ходу благочиннями 11 листопада у Волноваському районі однойменним святом. У святковому концерті взяли участь вихованці Володимирської недільної школи, які представили і сольне вокальне виконавство (Юлія Білоусова з піснею «Молюся до Бога»), і художню декламацію (Тетяна Таранська з уривком з поеми Д. Кедріна «Зодчі»), і виконавство на музичних інструментах (Лілія Лещенко, Олександра Снігур, Ірина Голик), і хорівий спів («Хрест тяжкий», «Віра, Надія, Любов»), і хореографічні композиції («Веселе дитинство», «Елегія»), і театралізований виступ («До дня святого архистратига Михайла») [5]. Також у концерті були представлені хореографічні композиції танцювальних колективів Волноваського Центру культури

і дозвілля «Задоринка», «Бі степ», «Каприз» та «Ей-Джей». Фольклорне мистецтво у концерті продемонстрував зразковий дитячий фольклорний пошуково-дослідницький колектив «Первоцвіт» Златоустівського Центру народної творчості. Таким чином перший фестивальний концерт продемонстрував тісну співпрацю православних і світських самодіяльних колективів.

У другому концерті фестивалю, що пройшов 16 листопада 2006 року в Народному домі м. Артемівська, взяли участь учні недільної школи Свято-Миколаївського храму (керівник Г. С. Маковська), ансамбль скрипалів музичного училища ім. І. Карабиця під керівництвом Н. П. Казанкова, окремі виконавці. Слід зазначити, що вихованці недільної школи Свято-Миколаївського храму, які мають у своєму репертуарі низку літературно-музичних композицій («Віфлеємська зірка», «Молися, дитя», «Пасха Красна» та ін.), лише протягом 2006 року виступили з ними перед співробітниками Артемівських відділень Укрсоцбанку, Правексбанку, Міського краєзнавчого музею, працівниками та читачами Артемівської міської бібліотеки для дорослих, педагогічними та учнівськими колективами декількох загальноосвітніх шкіл.

Наступним місцем проведення фестивальних заходів стала Мар'їнка, де на сцені районного Палацу дитячої та юнацької творчості виступали учасники фестивалю. Основу концертної програми склали виступи переможців фестивалю «Іскорка Божа» – 2005 та районного конкурсу солістів-вокалістів «На крилах натхнення» Владислава Скульського, Владислава Домашенка, Дар'ї Капусняк, Тетяни Селіханович, Анастасії Беспалої, Ігоря Шпетного, Ганни Левківської та інших. «Вперше у святковому концерті на сцені Палацу дитячої та юнацької творчості виступили вихованці недільних шкіл, показавши свою майстерність у художньому читанні і вокальному мистецтві» [9]. До участі у програмі свята були залучені і вихованці студії «Колорит» Мар'їнської школи-інтернату ім. О. Макаренка для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, які представили свою колекцію малярських робіт. Таким чином,

окрім художніх завдань, фестиваль привертає увагу до юних мешканців краю, які потребують підтримки суспільних і релігійних інститутів.

Широкомасштабна акція-концерт у рамках фестивалю «Іскорка Божа» відбулась 25 листопада 2006 року у Палаці культури ВАТ «Вугільна компанія “Шахта Красноармійська – Західна № 1”» у м. Красноармійськ, на сцені якого також вперше об'єднались творчі самодіяльні колективи міста і вихованці недільних шкіл. Палац культури представляли дитячий зразковий хореографічний ансамбль «Отрадушка» (керівник Н. В. Супрунович), зразковий ансамбль бального танцю «Едельвейс» (керівник Н. М. Дацун), балетна школа і шоу-група «Максимум» (керівник О. С. Гончарова), вокальна студія (керівник Л. К. Резнік). Від недільних шкіл виступили дитячий хор Свято-Миколаївського храму м. Красноармійськ (керівник В. А. Табачников), Катерина Студенникова з недільної школи храму Почаївської ікони Божої Матері м. Родинське (керівник О. М. Денисенко), хореографічна студія «Натхнення» Дитячого Методичного Центру Християнського Православного просвітництва м. Красноармійськ (керівник Т. А. Руппель), а також вихованці недільних шкіл Свято-Різдва Богородичного храму с. Ново-економічне, Свято-Успенського храму с. Гродовка, Свято-Пантелеймонівського, Свято-Дмитрівського і Свято-Вознесенського храмів м. Дмитрова.

У Макіївці свято «Іскорка Божа» проходило на сцені Театру юного глядача. Як і всі попередні заходи, воно супроводжувалося виставкою творчих робіт юних майстрів. Макіївська акція стала примітною тим, що учасники фестивалю вшанували пам'ять жертв голодомору в Україні, разом з хором музичної школи № 5 виконавши «Вічну пам'ять» [2]. Вихованці недільних шкіл Свято-Георгіївського собору і храму Кирила і Мефодія представили духовні вистави «Одного разу у Різдво» і «Середа і П'ятниця».

У рамках проведення фестивалю «Іскорка Божа» у Макіївці на сцені Палацу культури ВАТ «Ясиновський коксохімзавод» відбувся тематичний концерт під назвою «Радість

моя». Його глядачами стали учні міського ліцею, макіївських шкіл та дошкільних закладів. У вступному слові клірик Свято-Серафимівського храму ієрей Андрій Альохін сформулював завдання концертного заходу наступним чином: «Культура допомагає людині осмислити своє життя, осмислити свій шлях і віднайти те нетлінне, що може дати людині Бог. Якщо під час виступу наші душі хоча б трохи зможуть преобразитись, хоча б маленький вогник буде запалений, це означатиме, що діти, які виступали – трудилися не дарма» [6]. Для маленьких глядачів творили актори дитячого музичного театру «КуТу-Ше», вокальні ансамблі «Акварель» і «Сузір'я», зразковий ансамбль бального танцю «Шанс», ансамбль класичного танцю «Перлінка», хореографічна студія «Перші кроки», зразковий дитячий естрадно-хореографічний ансамбль «Дзеркало», зразковий естрадно-спортивний ансамбль «Аветис». Завдяки подібним концертам, фестиваль «Іскорка Божа» завойовує все більше й більше прихильників у різних містах Донецького краю.

Програма свята «Іскорка Божа» у Докучаєвську, яке пройшло 26 листопада 2006 року, охоплювала відвідування міського зоопарку, виставки робіт вихованців недільної школи і дитячої майстерні «Фіалка», робіт учасників конкурсу «Я і світ», що проводила студія образотворчого мистецтва «Палітра», та великий концерт. У святі взяли участь діти і дорослі не лише Докучаєвська, але й Комсомольська, Старобешева, Нового Світу. Концерт, що розпочався грою дзвонів, пройшов на сцені Докучаївського міського Центру культури і дозвілля.

Святкові фестивальні акції в усіх донецьких містах проходили за тісної співпраці церковних інститутів та органів місцевого самоврядування, представники яких усвідомлюють позитивний вплив таких заходів на духовний стан сучасного суспільства.

Під час гала-концерту Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2006, який відбувся 19 травня 2007 року у Макіївці, дитячий хор епархіальної недільної школи під керів-

ництвом Юлії Шандро-Любчинської вперше виконав офіційний гімн фестивалю «Іскорка Божа», написаний донецьким композитором Анатолієм Шухом і поетесою Світланою Куралех [11].

Наступний фестиваль у 2007 році також проходив у багатьох благочиннях Донецького краю із широким залученням самодіяльних колективів музичних і загальноосвітніх шкіл, Палаців культури, недільних шкіл та за тісної співпраці з місцевими органами влади.

Під час проведення святкових концертів Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2007, який розпочався у листопаді, до участі у ньому були залучені мешканці нових населених пунктів. Так, перший концерт фестивалю вперше пройшов у с. Долина Слав'янського району. Вихованці недільної школи Свято-Георгіївського храму с. Долина продемонстрували глядачам театральну постановку «Притча про любов». Концертну програму від донецьких гостей представив сімейний ансамбль «Харитошки» під керівництвом заслуженого артиста України Віталія Харитоненка з Донецька, які також вперше взяли участь у фестивалі.

Гала-концерт Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2007 відбувся 1 березня 2008 року у Донецькому Державному театрі опери та балету імені А. Б. Солов'яненка. Його учасниками стали учні загальноосвітніх і недільних шкіл, шкіл мистецтв, вихованці гуртків і студій Палаців культури з Донецька, Волновахи, Горлівки, Костянтинівки, Красноармійська, Мар'їнки, Харцизька, Макіївки. Тематика виступів зовсім не обмежувалась православними творами: у концертних виступах прозвучали патріотичні і ліричні мотиви. Саме на цьому концерті було здійснено прем'єрне виконання Христиною Харитоненко пісні «Іскорка Божа», авторами слів і музики якої стали Олександр Доброног і Віктор Лабанський.

У Четвертому Відкритому православному фестивалі дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2008 протягом року взяли

участь понад 400 колективів та окремих виконавців з усієї Донецької області. У конкурсних змаганнях у відбіркових турах на сценах фестивалю продемонстрували свої творчі досягнення понад три тисячі юних виконавців [1].

Під час проведення Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2008 у Макіївці у дитячому навчально-виховному закладі № 17 «Планета дитинства» учасники фестивалю провели концерт-акцію «На світ з любов'ю подивись!» спільно з вихованцями дитячого садка. Своє мистецтво маленьким глядачам продемонстрували учасники художньої самодіяльності Палацу культури ЗАТ «Макіївкоксзавод» – зразковий дитячий музичний театр «КуТуШе», ансамбль класичного танцю «Перлинки», вокальні ансамблі «Іграшка» і «Лад».

У січні 2009 року розпочались конкурсні виступи учасників Відкритого православного фестивалю дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» – 2008. Юні артисти змагались у семи номінаціях – «Література», «Музика», «Хореографія», «Театральне мистецтво. Художнє слово», «Художня і вжиткова творчість», «Фотографія», «Відео й ІТ».

У Донецькому Будинку працівників культури змагались учасники номінацій «Література» й «Художнє слово». У конкурсі взяли участь 26 юних читців із Донецька і Донецької області, які представили на суд журі свої творчі роботи. У змаганні перших літературних спроб взяли участь понад 50 юних авторів не лише з Донеччини, але й Запоріжжя, Києва, Херсона.

Серед найкращих виконавців у галузі художнього слова було названо братів Гервіц та Альбіну Сильченко (студія «Синій птах» з Донецького міського Палацу дитячої та юнацької творчості), Крістину Авдзян з недільної школи храму прп. Іова Почаївського м. Костянтинівки, вихованців недільної школи «Соняхи» храму св. Ксенії Петербурзької м. Донецька, Маю Рубан, Дарію Мелехову, Сергія Корольова, Дмитра Гречка, Тамару Дорошенко та ін.

З письменниками-початківцями займа-

лась член Союзу письменників України, заступник директора Донецького академічного театру ляльок, поетеса Світлана Куралех.

У Донецькому музичному училищі змагалося понад 100 учасників номінації «Музика» (інструментальне виконавство) фестивалю «Іскорка Божа» – 2008. На сцені училища виступали юні виконавці-інструменталісти з Донецька, Макіївки, Костянтинівки, Авдіївки, Селідового, Горлівки, Докучаєвська, Харцизька, Вугледара, що виконували твори на фортепіано, акордеоні, баяні, гітарі, духових і струнних інструментах. Окрім сольних виступів, учасники виконували й ансамблеві твори (дует «Балалаечка» у складі братів Андрєєвих, фортепіанний дует сестер Войнович з м. Донецьк, ансамбль бандуристів Донецького училища культури, ансамбль скрипалів з м. Макіївки).

Номінанти на премії у галузях «Музика» (вокальне мистецтво), «Хореографія» і «Театральне мистецтво» фестивалю «Іскорка Божа» – 2008 змагались у лютому 2009 року на сцені Палацу культури металургів м. Донецьк. Участь у конкурсних програмах взяли вихованці шкіл мистецтв, спеціалізованих і загальноосвітніх шкіл, гімназій та ліцеїв, Центрив дитячої та юнацької творчості, Палаців культури і недільних шкіл Донецька, Костянтинівки, Вугледару, Макіївки, Докучаєвська, Харцизька, Старобешевеого. Мистецтво вокалу було представлено сольним, ансамблевим і хоровим співом. Серед найкращих були названі Максим Гавриченко, Яна Гоппа (м. Донецьк), Ганна Єфімова (м. Макіївка), Уляна Єгорова (м. Вугледар), хор «Промінь» (м. Харцизьк), вокальні ансамблі «Голубка» (м. Костянтинівка), «Адабель» (м. Докучаєвськ), народний ансамбль грецької пісні і танцю «Панаїр», група «Фантазери», театр народної пісні «Козачий двір» (м. Донецьк) та інші. У порівнянні з попередніми фестивалями, значно розширилось коло номінантів у галузі хореографічного мистецтва. Під час підведення підсумків творчим змаганням народна артистка України, професор Донецької державної музичної академії Аліна Коробко зауважила, що «мистецтво молодих єднає багатьох людей, збагачуючи серця, роблячи

їх душі чистішими й щирішими. Чим більше буде духовно розвинутих людей, тим здоровішим буде наше суспільство» [3].

У 2010 році Відкритий православний фестиваль дитячої і молодіжної творчості «Іскорка Божа» святкував свій перший п'ятирічний ювілей. З цієї нагоди відбувся святковий концерт «Все хоче співати і славити Бога!» у Палаці культури ВАТ «Ясиновський КХЗ» м. Макіївка. Цього разу у фестивалі взяла участь вихованці 18 колективів різних міських Палаців культури Макіївки. На суд журі було представлено 30 концертних номерів, куди увійшли хореографічні композиції, вокальні та поетичні виступи. Гала-концерт фестивалю «Іскорка Божа – 2009» пройшов 30 травня у Донецьку на бульварі ім. О. С. Пушкіна. Свої виступи лауреати й учасники фестивалю присвятили 65-річчю перемоги у Великій вітчизняній війні 1941 – 1945 років.

Перед початком святкового концерту, присвяченого п'ятиріччю фестивалю настоятель храму Архистратига Михайла Дмитро Ремєняк благословив присутніх: «Господь запалює вогонь любові. В одних він проявляється при відвідуванні храму, в інших – під час молитви, у третіх – при погляді на гарні, добрі справи оточуючих людей. Цей дивовижний православний фестиваль дарує так багато тепла, що всі зацікавлені в його продовженні» [10, с. 7].

Стислий огляд заходів фестивалю, здійснених протягом п'ятирічної історії його існування, дозволяє прийти до висновку про те, що «Іскорка Божа», з однієї сторони, яскраво представляє традиції православного хорового акапельного співу на теренах Донеччини, а з іншої сторони, є відкритою до найрізноманітніших форм музичної творчості, серед яких також і світські форми музикування, і традиції інших православних конфесій. Регулярне проведення фестивалю додає свої самобутні штрихи до культурного образу Донецького краю.

Література:

1. Богом дарованный талант – на служение Церкви // Донбасс православный. – 2009. – № 5. – С. 3.
2. Душа должна быть окрыленной // Донбасс православный. – 2006. – № 6 (нояб.). – С. 9.
3. Завершился второй этап фестиваля «Искорка Божия» – 2008 // Донбасс православный. – 2009. – № 4. – С. 3.
4. Звучал в соборе хор // Донбасс православный. – 2000. – № 7 (июнь). – С. 7.
5. «Искорка Божия» зажигает новые таланты // Донбасс православный. – 2006. – № 6 (нояб.). – С. 4.
6. Концерт «Радость моя» // Донбасс православный. – 2006. – № 5 (окт.). – С. 12.
7. Королев М. Г. Место религии в постсоветской повседневности / М. Г. Королев // Практична філософія. – 2008. – № 4. – С. 131 – 134.
8. Луковенко І. Г. Православна церква на Донеччині / І. Г. Луковенко // Религиозная палитра Донецкой области. – Донецк: ИПИИ «Наука і освіта», 2008. – С. 33 – 37.
9. Пламя души во славу Божию // Донбасс православный. – 2006. – № 6 (нояб.). – С. 5.
10. Самарская Т. «Искорка Божия»: звездопад талантов / Т. Самарская // Макеевский рабочий. – 2010. – 8 февр. (№ 15). – С. 7.
11. Третьяков В. В Донецке состоялся гала-концерт Открытого православного фестиваля детского и молодежного творчества «Искорка Божия» – 2007 / Владимир Третьяков // Донбасс православный. – 2008. – № 4 (март). – С. 2.